

ТЕОРИИ ЗА ФИНАНСИТЕ

След усвояване на материала в тази глава Вие ще можете:

- Да усвоите етапите на историческото развитие на финансите;
- Да се запознаете с ролята на държавата за развитие на финансите;
- Да разберете икономическите особености на различни теории за финансите;
- Да определите кои теории за финансите се прилагат в нашето съвремие ;
- Да се запознаете с основни автори допринесли за теоретичното развитие на възгледите за финансите .

1. Произход и историческо развитие на финансите

Парите са възникнали отделно и независимо от държавата за разлика от финансите, които са нейно творение. Понятието „финанси“ възниква през средните векове. Според някои икономисти то произлиза от латинския глагол *finis* или *finare*, който означава край, финал на парична сделка. Според други – то произхожда от латинското съществително *financia*, което означава задължително парично плащане с определен падеж. Или понятието се свързва с парични операции.

Развитието на понятието финанси е пряко свързано с развитието на държавата. Първичните и класически функции на държавата са:

- Вътрешна – поддържане на вътрешния ред и сигурност, защита на собствеността и интересите на гражданите
- Външна – защита от външно нападение.

За изпълнение на тези функции са били необходими чиновници и войници, които е трябвало да бъдат издържани по някакъв начин. Именно осигуряването на необходимите на държавата ресурси за изпълнението на нейните функции и задачи и тяхното използване е **първопричина за възникване на специфични взаимоотношения между държавата и нейните граждани**, които по-късно се дефинират с понятието **финанси**. Първоначално държавата е събирала натурални сборове, повинности, давала е привилегии, но по-късно с развитието на стоково-паричните отношения се монетаризират и плащанията към държавата.

През различните епохи понятието „финанси“ обогатява своята семантична същност. През Средновековието под него се разбира лихварство и спекула, поради което хората, които са се занимавали с финанси са били презирани от обществото. По-късно то започва да се употребява в смисъла на държавни приходи. В 18-ти под финанси се разбират както приходите, така и разходите на държавата, т.е. понятието се свежда само до държавното финансово стопанство. Класиците на икономическата теория разграничават финанси на държавата и на частното стопанство. Например Адам Смит формулира принципа за ограничена намеса на държавата, която трябва да борави, разпределя не повече от 10% от произведенния продукт. Тогав се формулират и трите класически правила на финансово-икономическата политика на държавата:

- **Умерена стопанска дейност на държавата** само в инфраструктурни обекти, които са капиталоемки и непривлекателни за частния капитал;
- **Балансиран и бездефицитен** държавен бюджет;
- **Неутрална данъчна и финансова политика**, която не променя действието на пазарните сили.

По-късно по време на Голямата депресия се ражда нова теория възраждаща ролята на държавата и нейното регулиране. Кейнси-

анската теория се опира върху една по-широка роля на държавата в националното стопанство – държавата производител, държавата регулатор и преразпределител. Съвременното разбиране за финанси включва приходи, разходи и финансови отношения на частното и държавното стопанство.

2. Теории за финансите

2.1. Консумативна теория

Основоположници на тази теория са Ж.Б.Сей, А.Смит, Р.Салерно и др. Според тях финансите се разглеждат като обикновена консумация на блага произведени в частното стопанство. Чрез финансите част от тези блага се изземват по принудителен начин от частното стопанство, за да се използват в държавното стопанство. Съгласно тази теория трудът и процесите в държавното стопанство са непроизводителни, а трудът и производството в частното стопанство – производителни. Така се формира негативна оценка за финансите като непроизводителна сфера. А.Смит третира държавното стопанство и финансите като „необходимо зло,, като препоръчва разходите на държавата да не надвишават 10% от brutния вътрешен продукт на нацията.

2.2. Продуктивна теория

Привърженици на продуктивната теория са Фр. Лист, Ад. Вагнер и др. икономисти. Тази теория се противопоставя на консумативната теория и третира финансовите явления и обекти като производство, а не като консумация. Държавата създава специфични блага като отбрана на страната, защита на собствеността, държавна администрация и др. за които тя използва финансите. Трудът и характерът на дейността в държавното стопанство се разглеждат като производителни, както и в частното стопанство.

2.3. Разменна теория

Много близка до продуктивната теория е разменната теория. Нейни автори са някои от френските дейци – Монтескьо, Мирабо, Бастия и др. Те разглеждат частното и държавното стопанство като две звена, между които се реализират разменни отношения. Държавата изземва част от произведения в частното стопанство продукт в стойност като го използва за финансиране на материални и нематериални блага – поддържане на вътрешен ред и сигурност, външна отбрана, защита на собствеността и личността, социални помощи и др.

2.4. Теория за услугите

Теорията за услугите е модификация на разменната теория. Различното в нея (в сравнение с разменната теория) е, че държавата предоставя различни услуги на населението, които се финансират от данъци върху производството и гражданите. Услугите на държавата включват поддържане на вътрешен ред, външна сигурност, защита на собствеността и личността, предоставяне на право на ползване на пътища, мостове, канали и др.

2.5. Дистрибутивна (социал-реформаторска) теория

Нейни привърженици са Еджуард, Жез, Лория и др. Основава се на класовия характер на преразпределителните процеси в държавата. Съгласно теорията, средствата се изземват от класата на богатите и се използват от класата на бедните. Чрез финансите се осъществява социално мотивирано и справедливо разпределение на доходите и богатствата. По този начин се редуцират неравенствата и поляризацията в обществото.

2.6. Морфологична теория

Основоположници на морфологичната теория са представители на историческата школа в икономиката – Рошер, Шмолер, Шанц и др. Те разглеждат финансовите явления и процеси на исто-

рическа основа чрез статистиката в динамика без да изследват причинно-следствените връзки в стопанството. Привържениците на тази теория не се занимават със социалната страна на финансите, а ги разглеждат като „техническо средство“. Те свеждат същността и ролята на финансовата наука главно до изучаването на финансовата статистика с цел формулиране на препоръки на правителствата за финансовите политики.

2.7. Метафискална теория

Метафискалната теория е съвременна и широко разпространена. Тя се основава на теорията на Джон Кейнс за регулиращата роля на държавата. Поддържа се и от неокейнсианците.

Съгласно тази теория, финансите не се използват само за удовлетворяване на фискалните нужди на държавата, а преди всичко те имат регулативна роля върху възпроизводствените процеси и националното стопанство. За това те се дефинират като „функционални финанси“. Тяхна първостепенна цел е използването им като антициклично средство за регулиране на възпроизводството чрез данъците, държавните разходи, обема на паричното обръщение, кредита, лихвата и валутния курс.

Метафискалната теория отрича трите класически правила на финансовата наука – умерена стопанска дейност, балансиран бюджет, неутрална финансова политика и им противопоставя – дирижизъм, глобално икономическо регулиране и глобално икономическо управление чрез финансите и парично-кредитния механизъм. Отрича се класическият възглед на Адам Смит за „невидимата ръка“, на пазара, която извършва саморегулиране чрез пазарните сили.

В последните десетилетия обаче се вижда, че икономическото регулиране има само частични и временни положителни резултати и не може да достигне до трайни и устойчиви темпове на развитие на икономиката. Това довежда до прилагането на неолиберална и неоконсервативна теория както във икономиката, така и по отношение на финансовата система.

2.8. Неолиберална теория

Основа на неолибералната теория за финансите, която взема връх в последните 20-30 години в западните общества, включително и в Европейския съюз е монетарната икономическа теория на М. Фридмън.

Едно от направленията на неолибералната теория третира финансите до анализ на многостранната дейност на държавата от позициите на свободния пазар и икономическата ефективност, без да се подценяват особеностите на публичното стопанство като производство, дистрибуция и потребление на публични блага.

В областта на финансите се правят следните препоръки:

- Ограничаване на намесата на държавата в икономиката чрез приватизация на държавни предприятия и освобождаване на поле за пазарните сили.
- Премахване на бюрократичния фискален механизъм за регулиране на икономиката, който ограничава инициативата и предприемачеството. Извършва се дерегулиране, данъчни реформи насочени към свободата на личността и пазара.
- Промяна в методите и формите на икономическото регулиране чрез преход от пряко и селективно регулиране посредством данъци и бюджетни разходи към глобално и косвено регулиране с помощта на парично-кредитната и монетарната политика.
- Провеждане на политика на редукция на непроизводителни и неефективни държавни разходи.
- Разширяване и повсеместно прилагане на икономическия подход включително и при публичния избор, при производството и потреблението на публични блага.

Крайната цел на неолиберализма във финансите е динамизиране на икономиката и повишаване на нейната ефективност чрез минимум държава и максимум пазар.

Въпроси за самоподготовка:

1. От кога датира понятието „финанси,, и какъв е неговият първоначален смисъл?
2. Как се е изменяла семантичната същност на финансите и каква е ролята на държавата за тяхното разширено разбиране ?
3. Какви теории за финансите се прилагат по времето на Голямата депресия през миналия век и в последните 20-30 години?

ЛИТЕРАТУРА

1. Стоянов В., Основи на финансите, том първи, Галик,1998
2. Стоянов В., Основи на финансите, том втори, Галик,1998